

УДК 159.923

Білова Маргарита Едуардівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної і прикладної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: p_margarita@ukr.net
ORCID 0000–0002–5483–0347

**ВПЛИВ СТЕРЕОТИПІЗОВАНИХ СТАТЕВОРОЛЬОВИХ УЯВЛЕНЬ
НА РІВЕНЬ ТРИВОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН**

У статті представлені результати дослідження взаємозв'язку гендерних стереотипів і тривожності індивіда. Невідповідність моделей поведінки, рис характеру, особливостей особистості гендерним стереотипам, що спирається на типові для даної культури норми і санкції, може знаходити відображення у підвищенні рівня тривожності особистості. За результатами дослідження показано наявність взаємозв'язку між гендерними уявленнями про себе і тривожністю індивіда.

Ключові слова: гендерні стереотипи, рівень тривожності індивіда, статево-рольові уявлення.

Постановка проблеми. Україна зараз переживає важкий процес трансформування економічних, соціально-політичних, духовно-моральних відносин, як внутрішніх, так і зовнішніх, прагнучи стати повноправним членом міжнародного співтовариства. Досягнення цієї мети пов'язане з вирішенням цілого ряду завдань, які вимагають об'єднання всіх сил суспільства. Основою об'єднання може бути захист і підтримка прав людини, одним з головних напрямків є забезпечення рівності та рівноправності чоловіків і жінок. У контексті сучасного соціуму відбувається значний перегляд чоловічої і жіночої ролі, відбуваються багатовимірні процеси зміни розподілу професійних обов'язків, соціального статусу, можливостей особистісної реалізації, які стають все більш відокремленими від статевої приналежності. У зв'язку з цим питання, які безпосередньо пов'язані з психологічними особливостями людини, зумовленими його статтю, в даний час є найбільш актуальними.

Дослідження в галузі психології статі та гендерних стереотипів відображено в роботах Ю. Є. Альошина, А. Г. Асмолова, А. І. Белкіна, А. Бекома, С. Бема, Т. В. Бендас, Ш. Берна, В. О. Васютинського, О. Вейнінгер, А. С. Волович, В. О. Геодакян, Т. С. Говорун, Д. М. Ісаєва, В. М. Кагана, І. С. Кона, О. С. Кочеряна, В. Кришталь, Д. Майерса, З. Фрейда, К. Хорні, Е. Еріксона, Д. Таннен та ін. У світі наукових досліджень важливо підкреслити проблему невідповідності типових уявлень про моделі поведінки особистості тієї чи іншої статі. Відомо, що тривожність виступає як стабільна, або ситуативна властивість особистості, що полягає у схильності до

прояву підвищеного занепокоєння, тривоги і страху в специфічних соціальних ситуаціях. Більш того, тривожність може бути розглянута як один з основоположних аспектів індивідуальних відмінностей.

Як правило, певний рівень тривожності необхідний для активної діяльності особистості. Однак необхідною умовою мобілізації діяльності є оптимальний рівень тривожності. Підвищений же рівень тривожності, засвідчуючи про суб'єктивне неблагополуччя особистості, пригнічує вплив на діяльність, визначаючи деструкцію її динаміки. Високий рівень тривожності створює загрозу психічному стану особистості, будучи основою псевдоневротичних станів. Високий рівень тривожності впливає на такі аспекти життєдіяльності особистості, як динаміка поведінки, психічний і фізіологічний стан, рівень продуктивності діяльності, якість соціального функціонування особистості.

Проблему тривожності освітлено в роботах А. Бандури, К. Томаса, Д. Г. Скотта, О. Г. Антонової-Ткаченко, О. Л. Анцупова, О. М. Бандурки, З. І. Білоусової, В. Е. Бойко, Л. М. Карамушки, Н. Л. Коломинського, Г. В. Ложкіна, М. І. Пірен, Г. С. Саллівана Т. М. Титаренко, К. Хорні, Е. Фромма, Р. Х. Шакурова. Більшість авторів показує, що тривожність — один з основних параметрів індивідуальних відмінностей та, в цілому, є суб'єктивним проявом неблагополуччя особистості. Сучасні дослідження тривожності спрямовані на розрізнення ситуативної тривожності, пов'язаної з конкретною зовнішньою ситуацією, і особистісної тривожності, що є стабільною властивістю особистості, а також на розробку методів аналізу тривожності як результату взаємодій особистості та її оточення. Однак аналіз наукової літератури показує, що гендерний аспект тривожності розглянуто недостатньо. Це визначило актуальність проблематики даної роботи.

Мета статті довести результати дослідження взаємозв'язку гендерних стереотипів і тривожності індивіда.

Результати дослідження.

На початку дослідження ми припустили, що існують гендерні відмінності в інтенсивності переживання тривоги й рівнів тривожності у чоловіків і жінок.

У дослідженні брали участь 40 осіб: 20 чоловіків і 20 — жінок. Вік від 20 до 40 років, середній вік — 31,35 років — представники різних професій. З них 26 осіб перебувають у шлюбі (чоловіків — 10, жінок — 16) та 14 осіб — не перебувають у шлюбі (чоловіків — 10, жінок — 4).

Випробовуваним було запропоновано заповнити анкету гендерних ролей С. Бем. Опитувальник використовується для виявлення ступеню вираженості маскулітних і фемінних характеристик, а також дозволяє визначити тип особистості: маскулітний, фемінний, андрогенний. Для виявлення рівня тривожності у досліджуваних була обрана методика виміру рівня тривожності Дж. Тейлора в адаптації Т. А. Немцінова.

Коефіцієнт кореляції Спірмена виступав як метод, обраний для математичної обробки даних рангової кореляції. Для додаткових розрахунків був використаний кластерний аналіз.

На першому етапі ми запропонували випробовуваним заповнити опитувальник психологічної статі для визначення гендерних ролей у індивідів різної фізичної статі.

За результатами дослідження можна сказати, що володарями маскулінних якостей є тільки чоловіки в кількості 9 осіб (22,5 % від усієї вибірки), в такому випадку про чоловіків говорять як про владних, незалежних, домінуючих, активних, сміливих, неемоційних, упевнених, відповідальних, незалежних, допитливих і схильних до ризику.

Андрогенні риси мають як чоловіки (11 чол.), так і жінки (6 чол.) — загальна чисельність 42,5 %.

Це означає, що у такої особистості представлені істотні риси як маскулінного, так і фемінного типу, причому вони представлені гармонійно і взаємодоповнювано. Таким людям легше інтегруватися в соціумі через підвищені адаптивні можливості андрогенного типу.

Фемінінні риси мають тільки жінки в кількості 14 чол. Це 35,0 % від усієї вибірки. Про таких жінок говорять як про ніжних, ласкавих, дбайливих, м'яких, слабких, емоційних, чутливих, але в той же час відповідальних, чуйних, нормативних, здатних до емпатії.

Далі було проведено тестування на визначення рівнів тривожності осіб з різними уявленнями про свою психологічну стать. Були отримані наступні дані:

До групи з низьким рівнем тривожності увійшло 16 осіб (40 % випробовуваних) — 12 — чоловіки, 4 — жінки. Розподіл за гендерною статтю: маскулічних — 7 осіб; фемінічних — 2 особи; андрогенних — 7 осіб.

До групи із середнім рівнем тривожності увійшло 14 осіб (35 % випробовуваних) — 6 — чоловіків, 8 — жінок. З них володіють маскулінічними якостями — 2 особи; фемінічними — 6 осіб; андрогенними — 6 осіб.

До групи з високою тривожністю увійшло 10 осіб (25 % випробовуваних) — 2 — чоловіки і 8 — жінок. Випробовувані з маскулінічними якостями відсутні, фемінічних — 6 осіб; андрогенних — 4 особи.

До категорії індивідів з низькою тривожністю відносяться люди, які сприймають більшість труднощів, що з'являються, адекватно їх об'єктивній емоційній насиченості. Загрозливими для них стають в основному ситуації, що являють собою реальну небезпеку для життя, що ставлять його на межу між життям і смертю. Вони досить впевнені в собі, у своїх починаннях.

У категорію з високим рівнем тривожності входять індивіди, які емоційно гостріше, ніж низькотривожні, реагують на повідомлення про невдачу, причому ця боязнь у них домінує над прагненням до досягнення успіху. Такі особистості гірше працюють в стресових ситуаціях, схильні сприймати загрозу своїй самооцінці і життєдіяльності у великому діапазоні ситуацій і реагувати дуже вираженим станом тривожності. Якщо в індивіда високий рівень тривожності, то це дає підставу припускати в нього появу стану тривожності в різноманітних ситуаціях, особливо коли вони стосуються його компетенції та престижу. При середньому рівні особистісної тривожності людина відчуває себе комфортно, зберігає емоційну рівновагу, працездат-

ність переважно в ситуаціях, до яких він вже встиг адаптуватися, в яких він знає, як себе вести, знає міру своєї відповідальності. Така людина надає підвищену значимість окремим елементам ситуації або знаходить у собі сили і можливість контролювати власні емоційні переживання. Така людина прагне об'єктивно оцінити виниклі ситуації. У кожної людини існує свій оптимальний або бажаний рівень тривожності — це так звана корисна тривожність. Оцінка людиною свого стану в цьому відношенні є для нього істинним компонентом самоконтролю і самовиховання.

На підставі аналізу даних можна сказати, що з високим рівнем тривожності в даній вибірці переважають жінки (8 чол.), а чоловіків всього двоє (андрогенний тип). За гендерною статтю — високою тривожністю характеризується як фемінний (6 осіб), так і андрогенний тип особистості — 4 особи. Подальше було проведено аналіз взаємозв'язку уявлень особистості про свої гендерні ролі та рівнів тривожності індивіда. Щоб визначити взаємозв'язок тривожності з досліджуваними параметрами, ми використовували кореляційний аналіз, в який включили соціодемографічні дані та отримали наступні результати.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки тривожності

	Стать	Вік	Шлюб	Індекс IS
Тривожність	0,421**	0,228	0,157	0,356*

Примітки: ** — достовірність на рівні $p < 0,01$; * — достовірність на рівні $p < 0,05$

З отриманих даних видно, що такий параметр, як тривожність, значимо корелює з фізіологічною та гендерною статтю. Це дає нам привід припустити, що жінка, відчуваючи зовнішнє і внутрішнє несхвалення певних характеристик своєї особистості з позицій стереотипізованих уявлень про належну поведінку певної статі, відчуває себе більш тривожно і невпевнено.

Чоловіки в сучасному суспільстві, на відміну від жінок, отримують підтвердження уявленням про свої гендерні ролі і намагаються впливати на інших людей і керувати ними, головувати в суспільстві. Їм легше вільно висловлювати свої погляди і думки. Для них більш характерні агресія і домінування, імпульсивність і бажання ризикувати, напруга і розслаблення. Такі характеристики пояснюються «чоловічою біологічною силою».

Оскільки жіночий стереотип включає такі риси, як м'якість, чутливість, примхливість, мрійливість, невпевненість у собі, то можна припустити, що більш тривожними є жінки з переважаючими фемінними якостями в характері. Вони більше орієнтовані на сім'ю і дітей, ніж на кар'єрне зростання. Найчастіше такі жінки бувають ранимі й емоційні, важко переживають критику на свою адресу. Їх поведінка відповідає нормативним уявленням і установкам соціуму про роль жінки, але не відповідає їхнім внутрішнім настановам, звідси підвищена тривожність.

З метою розширення інформації про отримані дані було проведено двокроковий кластерний аналіз, який дозволив нам згрупувати всі досліджувані ознаки:

У перший кластер увійшло 62,5 % досліджуваних, у другій кластер увійшло 37,5 % піддослідних.

У перший кластер увійшли: 20 чоловіків, 5 жінок. З них маскулінного типу — 9 осіб; андрогенного типу — 15 осіб; фемінного типу — 1 особа. Загальний рівень групової тривожності середній з тенденцією до низького рівня.

В даний кластер увійшли всі чоловіки та більшість жінок андрогенного типу, що може свідчити про те, що їх декларована гендерна ідентичність не вступає в протиріччя з їх моделлю поведінки.

У другий кластер увійшли жінки (15 чол.) переважно фемінного типу, майже всі вони заміжні. Випробовувані мають середній рівень тривожності з тенденцією до високого.

У фемінних жінок більш виражена сенситивність (ранимі, чутливі, легко засмучуються), недовірливі. Саме шлюб пред'являє жінці типові для даної культури норми і санкції, вони більш орієнтовані на сім'ю, тоді як успіх у кар'єрі викликає у фемінних жінок тривогу, асоціюється з небажаними наслідками: втратою жіночності, втратою значущих відносин з соціальним оточенням. Крім того, відчуваючи провину перед дітьми і чоловіком, підсвідомо прагне відмовитися від професійної кар'єри, тим більше що культурні традиції не схвалюють дружин, котрі домоглися більшого успіху в порівнянні з їхніми чоловіками. Все це може знаходити відображення у підвищенні рівня тривожності особистості.

Отже, кластерний аналіз ще раз підтвердив взаємозв'язок стереотипних гендерних уявлень особистості та її тривожності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. За умов сучасної трансформації суспільства відбувається подальша зміна гендерних стереотипів та гендерних ролей. Усе більше жінок відмовляються від традиційно приписаних їм гендерних ролей і опановують нові соціальні сфери й відповідні соціальні ролі. Усе частіше чоловіки беруть на себе такі функції, які раніш не були притаманні більшості чоловіків. Складність ситуації для особистості полягає тут у необхідності поєднання різних статево-рольових моделей поведінки. Боротьба, а в нашому суспільстві ломка традиційної системи статевої ролі та стереотипів серйозно впливає на психіку і поведінку чоловіків і жінок.

Невідповідність моделей поведінки, рис характеру, особливостей особистості гендерним стереотипам, що спирається на типові для даної культури норми і санкції, може знаходити відображення у підвищенні рівня тривожності особистості.

Емпіричний аналіз дослідження показав наявність взаємозв'язку між гендерними уявленнями про себе і тривожністю індивіда ($R_{sp} = 0,356$, $p < 0,05$).

Гендерні стереотипи, підкріплені нормами і санкціями суспільства, змушують жінку прагнути їм відповідати, а оскільки відповідність фемінній жіночій ролі в сучасному суспільстві ускладнена, це змушує їх турбуватися. Висока фемінність у жінок зовсім не є гарантією психічного благополуччя. Результати дослідження можуть бути використано практичними та

соціальними психологами для більш ефективної розробки корекційних і розвиваючих програм в руслі проблеми гендерних стереотипів особистості і засвоєння нормативних гендерних ролей, більше того, дослідження гендерних стереотипів є важливим для розробки методів на шляху досягнення соціальної рівності чоловіків і жінок.

Список використаних джерел та літератури

1. Будіянський М. Ф. Гендерні та вікові прояви агресії неповнолітніх / М. Ф. Будіянський // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Психологія. — 2012. — Т.17. № 8(20). — С. 354–364.
2. Котлова Т. Б. Библиографический обзор исследований по проблемам гендерных стереотипов / Т. Б. Котлова, Т. Б. Рябова // Женщина в российском обществе. — 2001. — № 3/4. — С. 25–38.
3. Емірлі'ясова С. С. Про необхідність руйнування стереотипів: гендерний аспект / С. С. Емірлі'ясова // Вісник Запорізького національного університету. — 2009. — № 2. — С. 20–27.
4. Мельник Ю. П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці / Ю. П. Мельник // Вісник Житомирського державного університету. — 2010. — № 45. — С. 112–120.

REFERENCES

1. BudIyanskiy M. F. (2012). Genderni ta vikovi proyavi agresii nepovnoIlnIh. [Gender and age aggression minors]. *Visnik ONU imeni I. I. Mechnikova. PsihologIya — Bulletin of Mechnikov ONU. Psychology*, 17, 354–364.
2. Kotlova T. B. (2001). Bibliograficheskiy obzor issledovaniy po problemam gendernyih stereotipov. [A bibliographic review of research on gender stereotypes]. *Zhenschina v rossiyskom obschestve — Woman in Russian society*, 3/4, 25–38.
3. Emirilyasova S. S. (2009). Pro neobhIdnist ruynuvannya stereotipiv: genderniy aspekt. Conceptual gender discourse media. [On the need for the destruction of stereotypes: the gender aspect]. *Visnik Zaporizhskogo natsionalnogo universitetu — Bulletin of Zaporizhzhya National University*, 2, 20–27.
4. Melnik Yu. P. (2010). Ob'yektivatsiya gendernih stereotipiv u suchasniy lingvistichniy nauki. [Objectification of gender stereotypes in modern linguistic science]. *Visnik Zhitomirskogo derzhavnogo universitetu — Bulletin of Zhytomyr State University*, 45, 112–120.

Белова Маргарита Эдуардовна

кандидат психологических наук, доцент
доцент кафедры социальной и прикладной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ВЛИЯНИЕ СТЕРЕОТИПИЗИРОВАННЫХ ПОЛОРОЛЕВЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ НА УРОВЕНЬ ТРЕВОЖНОСТИ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Резюме

В статье представлены результаты исследования взаимосвязи гендерных стереотипов и тревожности индивида. Несоответствие моделей поведения, черт характера, особенностей личности гендерным стереотипам, опирающиеся на типичные для данной культуры нормы и санкции, может находить отражение в повышении уровня тревожности личности. Результаты исследования показали

наличие взаимосвязи между гендерными представлениями о себе и тревожностью индивида.

Ключевые слова: гендерные стереотипы, уровень тревожности индивида, полоролевые представления.

Belova M. E.

Ph.D., docent of Department of Social and Applied Psychology. Odessa I. I. Mechnikov national university

THE IMPACT OF STEREOTYPED GENDER-ROLE ATTITUDES ON THE LEVEL OF ANXIETY PERSONALITY IN CONDITIONS THE TRANSFORMATION OF SOCIAL RELATIONS

Abstract

In the context of modern society there is a significant revision of the male and female roles, multidimensional processes of change taking place and distribution of professional duties, social status, personal realization opportunities, which are becoming increasingly separated from sex. The article presents the results of studies on the relationship of gender stereotypes and the anxiety of the individual. Inappropriate behavior peculiarities of personality, traits, gender stereotypes, based on the typical culture of the norms and sanctions can be reflected in the increase in the level of anxiety of the individual. The results of research showed a relationship between gender representation of the person about himself and the individual's anxiety. By gender status higher levels of anxiety are characterized by women. By gender status of high anxiety are characterized as feminine and androgynous style. The research has confirmed the hypothesis of the existence of the relationship between gender perceptions about themselves and the individual anxiety ($R_{sp} = 0,356$, $p < 0,05$). Gender stereotypes enshrined norms and sanctions of society, forced a woman to strive to meet them. In modern society, compliance feminine female role is complicated. Assessing his behavior as inappropriate gender stereotypes, women experience concern thereby increasing the level of anxiety.

Key words: gender stereotypes, the level of anxiety of the individual, gender-role attitudes.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2016